

**Дмитро Кремінь
(1953–2019)**

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО І ФОЛЬКЛОРИСТИКА

Тарас КРЕМІНЬ

КОНЦЕПТОСФЕРА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ В ПОЕЗІЇ ДМИТРА КРЕМЕНЯ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія

Випуск 1 (51).

УДК 37.016:821.161.2.09Кремінь

DOI: 10.24144/2663-6840/2024.1(51).6–11

Кремінь Т. Концептосфера російсько-української війни в поезії Дмитра Кременя; кількість бібліографічних джерел – 7; мова українська.

Анотація. У статті проаналізовано воєнну лірику відомого українського поета, Шевченківського лауреата Д. Кременя, написану в останні роки його життя. З окупацією Криму, частини Донеччини та Луганщини, за численних спроб захоплення окремих областей півдня і сходу України Д. Кремінь, мешкаючи на Миколаївщині, активною громадянською позицією, відкритими заявами та виступами, поетичними добірками в Україні та за кордоном значно поживив громадсько-політичне життя, спонукаючи громадян до єдності, опору та боротьби проти російських злочинців. Його бездоганний авторитет як очільника обласної організації НСПУ, почесного професора кількох університетів, редактора часопису «Соборна вулиця», виступи на миколаївському Євромайдані 2013–2014 рр., заклики на Марші єдності в березні 2014 р., ініціативи зі збору гуманітарної допомоги для бойових підрозділів, що першими вирушили обороняти Україну, – серед незабутніх сторінок життєпису письменника. Незважаючи на те, що окремі вірші друкувалися в історико-біографічних виданнях на тему російсько-української війни, як-от: «Миттєвості війни» (2016), «Дороги війни» (2017), «Ті, що пройшли крізь вогонь» (2018), збірці «Скрипка з того берега» (2016), окремих добірках тих років, тільки з виходом книг вибраного «Український апокриф» (2023) та «Сива райдуга» (2024) вдалося зібрати до відповідного циклу все, що становить основу творів на воєнну тематику. А це – окремі публіцистичні виступи та заяви, есе, а також вірші. За класичними поетичними формами Д. Кремінь сформував масштабні обрії інтелектуального осмислення, історіософського осягнення та внутрішнього сприйняття російсько-української війни в контексті світової історії та України зокрема. Розширивши літописний ландшафт української нації, осмислюючи роль і долю сучасника в житті країни, поет реагує на глобальні виклики та страшні втрати влучними художніми ілюстраціями до авторської картини світу – концептосфери війни. Деталізуючи причорноморський міфопростір, апелюючи до степового Подінців'я та східної Слобожанщини, металогічно осягаючи концепт буття, апелюючи до вічних образів, включаючи біблійні та античні, а також відтворюючи візії свого життя, Д. Кремінь розширює діапазон сприйняття сучасної воєнної лірики з притаманними їй епічним конфліктом, узагальнено-особистісною гостротою почуттів оповідача, його чутливістю та болем, а також відвертістю та надією на зміни.

Ключові слова: Дмитро Кремінь, епічний конфлікт, інвектива, самозанурення, узагальнено-особистісні відчуття, часопростір, медитативність, концепт, воєнна лірика.

Формулювання проблеми. З початком російсько-української війни воєнна лірика – серед помітних явищ у новій українській літературі, яка стала відповіддю письменства на окупацію рідної землі, консолідацію народу, звиягу українського війська в боротьбі за територіальну цілісність держави. Незважаючи на те, що окремі вірші відомого поета, Шевченківського лауреата Д. Кременя друкувалися в історико-біографічних виданнях, присвячених російсько-українській війні, як-от: «Миттєвості війни» (2016), «Дороги війни» (2017), «Ті, що пройшли крізь вогонь» (2018), збірці «Скрипка з того берега» (2016), а також окремих добірках тих років, тільки з виходом книг вибраного «Український апокриф» (2023) та «Сива райдуга» (2024) вдалося зібрати до відповідного циклу все, що складає основу творів на воєнну тематику. А це – окремі публіцистичні виступи та заяви, есе, а також вірші.

Аналіз досліджень. З притаманним модерністським експериментаторством воєнна лірика Д. Кременя, поетичну творчість якого досліджували

В. Базилевський, М. Васьків, І. Дзюба, Т. Кремінь, Л. Старовойт [Кремінь, Старовойт, 2020], М. Слабошпицький, зберегла вірність класичному письму, розширила обрії інтелектуального осмислення буття, репрезентувавши історіософське осягнення та внутрішнє сприйняття російсько-української війни в контексті світової історії та України зокрема. Про це – в окремих розвідках автора, присвячених його раннім збіркам [Кремінь 2020, с. 187–196; Кремінь 2023, с. 32–39]. Ю. Ковалів, аналізуючи пізню творчість поета, яка відтворила переживання письменника за долю своєї держави, вказував таке: «Вбачаючи в собі Самовидця з «дикопільських прерій», поет розгортав «манускрипт» художнього світу із охопленої російсько-українською війною сучасності («Повість наших літ», «Елегія огнених літ», «Сяє синій сніг...», «Здіймає Каїн Авеля на вила» і т. п.), навіть коли якщо «зневажена і підла» («Собор Петра і Павла»), травмована радянським режимом, голодоморами й колгоспами («...жменю проса»), в далеку, античну минувшину, інтерферуючи її (су-

часність) з історичною пам'яттю, що сягає грецьких письмен й римських анналів, коли одночасно «воїни АТО ночують на вокзалах / і марять Візантією орли» [Ковалів 2023, с. 3–28].

Мета статті – проаналізувати воєнну лірику Д. Кременя, визначити її концептосферу, доміанти історіософської моделі автора.

Серед завдань дослідження – на матеріалі книг вибраних творів «Український апокриф» та «Сива райдуга» Д. Кременя концептуалізувати міфопростір воєнної лірики автора, схарактеризувати її загальні тенденції, визначити провідні концепти, мотиви та образи в системі епічного конфлікту, простежити доміанти поетичного письма, властивого історіософській моделі світу письменника.

Методи та методика. Дослідження проведене на основі біографічного, описового та культурно-історичного методів.

Вклад основного матеріалу. З окупацією Криму, частини Донеччини та Луганщини, за численних спроб захоплення окремих областей півдня і сходу України Д. Кремень, мешкаючи на Миколаївщині, активною громадянською позицією, відкритими заявами та виступами, поетичними добірками в Україні та за кордоном значно пожвавив громадсько-політичне життя, спонукаючи громадян до єдності, опору та боротьби проти російських злочинців. Його бездоганний авторитет як очільника обласної організації НСПУ, почесного професора кількох університетів, редактора часопису «Соборна вулиця», виступи на миколаївському Євромайдані 2013–2014 рр., заклики на Марші єдності в березні 2014 р., ініціативи зі збору гуманітарної допомоги для бойових підрозділів, що першими вирушили обороняти Україну, – серед незабутніх сторінок життєпису письменника.

Після Революції Гідності він був чи не першим із діячів культури та мистецтва України, хто публічно звернувся до міжнародних організацій із заявою «Україна просить: захисти!» з вимогою зберегти державу від російської окупації. Зокрема, там є такі слова: «Україна просить: захисти! Просить в ООН і ЄС, хоча верховні правителі світу не квапляться ні з мілітарною, ні з фінансовою допомогою, а парламентарії від опозиційних партій регіонів і комуністів оголосили бойкот усім законопроектам од сучасної провладної більшості. Складається враження, що саме ці політичні сили з усіх сил і тягнуть окупаційну армію на охоплені проросійською істерикою терени України» [Кремень 2024, с. 461–464]. Громадянська позиція письменника стала передумовою до появи інших звернень до світової спільноти, які відіграли свою роль для надання необхідної міжнародної підтримки. Серед таких прикладів – проведення в Миколаєві третього загальнонаціонального круглого столу єдності 21 травня 2014 року за участі українських та європейських лідерів, учасники якого звернулися до країн-гарантів безпеки України, підписантів женевських домовленостей та Євросоюзу із закликом сприяти збереженню цілісності нашої держави.

Російсько-українська війна – в епіцентрі публіцистики Д. Кременя. Скажімо, його розтиражована стаття «Музи Бранного поля», використана під час написання першого миколаївського радіодиктанту (2023), – про минуле та сучасність, епос і майбутнє, миролюбну Україну та немилосердну війну. Там є такі слова: «Плач іде по всій землі нашій, і не чути голосів тих володарів дум, у яких можна було почути мудру думку про шляхи замирення. Вся Україна – історичне Бранне Поле, де брані фаланги, когорти і полки, дивізії, армії, фронти воювали до ери християнської, що в останні 2014 років» [Кремень 2014, с. 3]. Ретроспективно відтворюючи сторінки минулого країни, автор, порівнюючи їх із сучасністю, вболіває за збереження держави, зміцнення українського війська, долю кожної людини.

Незважаючи на велику роль Д. Кременя як громадського діяча, публіциста і журналіста, чи не найбільший його внесок в період російсько-української війни до воєнної лірики. Творчою передумовою до появи циклу віршів, які пізніше увійшли до книги Д. Кременя «Український апокриф» (2023) та «Сива райдуга» (2024), стала підготовка до друку циклу історико-краєзнавчих видань: книг «Миттєвості війни» (2016), «Дороги війни» (2017), «Ті, що пройшли крізь вогонь» (2018), присвячені миколаївцям – учасникам АТО-ООС. Тут представлені спогади земляків-миколаївців – учасників розгону антимайдану, борців проти сепаратизму, матеріали з перших рад оборони краю, воїнів антитерористичної операції. Також є нариси про бойовий шлях військових підрозділів, що дислокуються на Миколаївщині, матеріали про волонтерський рух, а також мартиролог загиблих військовослужбовців. Епілогом до цієї книги стала «Елегія огнених літ» Д. Кременя – перший у його творчості твір на тему російсько-української війни. І за формою, і за змістом він відповідає жанру медитативної лірики тужливого звучання. Автор, поділивши вірш на дві умовні сюжетні лінії, охоплює події від часу Революції Гідності до перших років війни, водночас ностальгує за окупованою красою української землі, зокрема, близькими йому лиману, морю і «золотому» степу. Ось чому у нього тут туман кривавий, душа заплакана, а море і лиман – марево, і це на фоні тих смертельних зіткнень, чорного диму і пожеж, розстрілів «Небесної Сотні» на столичному Майдані. Йдеться тут і про українських біженців – внутрішньо переміщених осіб, які ледь не стали жebraками на рідній землі, а також про місця страшних битв, окуповані міста Луганщини і Донеччини. Поет пригадує захоплене російськими злочинцями рідне місто В. Сосюри Дебальцеве, а також чи найбільшу трагедію 2014 року – «Гловайський котел». У тому серпневому пеклі полягли, були поранені або взяті в полон сотні бойових сучасників.

Автор, виступаючи від першої особи множини, усвідомлює себе голосом народу, який міг «на бойовищі полягти», отже, «усе тоді палало б у вогні, / Де вам судилось жити і мені» [Кремень 2024, с. 214–215]. Біль, трагедію і розпечене криваве сонце Донеччини Д. Кремень підсилює переходом

до болочих спогадів про умовний мир, який, вочевидь, мав повернутися після тодішнього «Мінського перемир'я», «круглих столів» і заяв політиків. А далі по тексту – «*лиман і море. Пляжі подум'яні. / Та білокрилі яхти на лимані...*» [Кремін 2024, с. 214–215], якими письменник демонструє іншу реальність України. Апелюючи до жанру народної творчості – голосінь, поет пише про трагічні втрати на фронті, серед цивільного населення, отже, той «*плач сиріт, і тугу цю вдовину, / Що принесла на рідну Україну / Орда кривава – на Донбас і в Крим*» [Кремін 2024 с. 214–215]. Звертаючись до образу жінки, яка для нього – матір, коханка, дружина, котра ще вчора виходила з моря, нині ж – вдова-«чорна жінка», яка плаче за загиблими воїнами. Плин людської долі, суміщення часу і простору, образ гіркої сльози, що стає склом, – усе це демонструє страшний тугу і біль поета за полеглими сучасниками – молодими хлопцями і дівчачами, а також рідною землею, долею країни, адже «*два роки Україна в камуфляжі. / Два роки й третій рік іде війна*» [Кремін 2024, с. 214–215]. Д. Кремін вірить в успіх України, сподівається почути на її останньому рубежі «*литаври перемоги*», водночас застерігає: чи не зміниться суспільство, не пропаде народ, «*не виростуть чужі – / Боги й богове, перуни й стрибоги?*». Тому поки лунає з даліни «*мелодія моря лиману*», а життя буде «*колись на грані миру і війни*», прийде, як це стверджує автор, і спокій, і перемога, і мир. Поет не виключає і того, що загроза не вщухатиме, допоки троянський кінь «*тут сотні літ*», а з ним – підступність, зрада і біда, отже, колаборанти, сепаратисти, злодії. А тоді, вочевидь, коли буде визволена Україна, будуть «*і мирний світ, і мирну хвилю Понту...*». Аналогічне поєднання трагічного життя і вічної любові – у вірші «Такий прекрасний день – гримлять громи всесвітні» з присвятою дружині Ользі. Зображаючи південну весну, апелюючи до квітучої акації, «*березневого дня*» і «*незабутнього квітня*», ліричний герой йде зі своєю єдиною коханою по землі – найбільшими в Європі мінними полями, «*де мука і війна*».

Античний вислів з «Енеїди» Вергілія, що позначає підступність «дарів данайців», згадується і у вірші «У партері знову крики «браво»». Тут автор змальовує театральні софіти, що «світяться криваво», а також і те, що «*кінь троянський виїшов з-за куліс*». Незворотним виглядає той факт, що «*уночі спаде кривава маска, / І зайде у Трою грецький бог*» [Кремін 2023, с. 166]. Д. Кремін, аналізуючи перспективи України, не вперше замислюється і над тим, коли завершиться російсько-українська війна. Проте спочатку має відбутися її апогей, але ж він «*в якому році?*», бо ворожий російський «*гумконвой іде через кордон*». Ані «*сльоза кривава в мертвім оці*», ані застереження троянського жреця Аполлона Лаокоона, який благав не впускати до міста дерев'яного коня, не врятували Трою, під якою поет бачить свою країну. Розповідаючи, мов Гомер, про реальні історичні події, письменник подає бачення кікли, отже, епічного зображення провідних реальних фактів зі своєю оцінкою, а також ідеалізованих

персонажів та їх подвиги. Безперечно, антична Троя асоціюється з сучасною Україною, а троянці – з нашими захисниками. Подібне простежується у вірші «І чавунні гармати, І камінні фортеці...», в якому Д. Кремін, полемізуючи з Гомером, Вергілієм та І. Котляревським, передбачивши війну з окупантами, відверто наголосив: «*Треба порох тримати / Сухим і в безпеці*» [Кремін 2023, с. 143]. Водночас за безпеки, коли лютий ворог біля воріт, а нинішні політики в пошуках рішень, треба бути готовими до опору і боротьби: «*Що там вітер і спека / Та народні витії?*». Адже цей бій – «*за залізним забралом*», там «*бій спалахує хмизом*» [Кремін 2023, с. 143], а на вістрі атак проти ворога – оспівані поетом античні Низ та Евріал, які уособлюють, як наш «український Еней», козацьку звиягу, героїзм та незламність.

Образи підступного ворога, який стоїть, мов данайці, на кордоні, горе-чиновника і байдужої до України світової спільноти, – у вірші Д. Кременя «Allegro». З перших рядків автор наголошує на трагічній історії України («Від минулого шрам не зітерся»), в якій «*все життя прогинатися мусили / Під чужинцями в ріднім краю*» [Кремін 2023, с. 154], водночас йому долунає музика, яка дозволяє «*почути свою*» напередодні вирішального бою. Ліричний герой, йдучи на смерть, одягає сорочку «*із червоного й чорного шовку*», і це – «*не заради тебешиного шоу*» [Кремін 2023, с. 154], якими замилено очі суспільства, а заради спасіння тих, чії сльози «*пливуть по Дніпру*». Роздумуючи над долею держави, поет констатує жертвну місію народу: «*Україна, / Сестра милосердя, / Всіх жаліла, але не себе*» [Кремін 2023, с. 154], яка в різні часи була на захисті демократії, цінностей, майбутнього («*Що за час на твоїм циферблаті?*»), водночас мала лютого ворога біля воріт: «*І чий перед Києвом раті, / А чи коні Батия стоять?*» [Кремін 2023, с. 154]. Безперечно, поету болить і те, що світова спільнота довго роздумувала над тим, підтримувати Україну чи ні, починаючи з уроків минулого («Європа нас притягує до міфів!»). Очевидно, з тих часів «*ми їм правимо за скіфів, / Усе такі для них ми дикуни*» [Кремін 2023, с. 181]. Д. Кремін констатує, що якби українці не зупинили монголо-татарську навалу, «*Ніколи / Не піднялися із колін вони ж*» [Кремін 2023, с. 181].

Авторські роздуми над долею країни – у дещо магічному, полемічному за основою, вірші «Фатум», яким Д. Кремін, замислившись над невідворотністю лиха, «незбагненою таїною» життя, «глухоніми» і «незрячими» апостолами, які грядуть у світ, риторично запитує: «*Чому свобода й рабські стини? / Чому в нас мир, але війна?*» [Кремін 2023, с. 153]. Поет не лукавить, тому з гіркою зображає чорного ворона в полі, а край воріт почорнілої від горя батьківської хати – «*труну й китаїку*», якою горькливо захищали українців України. Про цей елемент та власне поховальний ритуал – і в народнопоетичній творчості, і в ліриці улюблених поетів автора: Т. Шевченка, Б.-І. Антонича. Демонструючи масштаби війни, її трагедію і наслідки, Д. Кремін, за-

кликаючи українців віднайти «отецьку віру», отже, повернутися до звияжного минулого, згадати, чийх батьків ми діти, об'єднатися і дати бій ворогу, говорить про те, що *«навіль Марс благає миру, / Цей бог кривавого вина!»* [Кремін 2023, с. 153]. Художня паралель між елементом античної трагедії, порівняння з «Едіпом-царем» Софокла, християнське віровчення і досвід письменника створили антагоністичну модель світу, в якій – невідворотність лиха і перемога добра, людські вчинки та ірраціональні сили. Серед інших вічних образів, до яких апелює поет, – біблійні Каїн та Авель («Здіймає Каїн Авеля на вила»), яких він бачить на Місяці. Повернення до осмислення сюжету не випадкове, адже тема мученицької смерті тих, хто вірить у справедливість, чинить опір злу та брехні, дарує знання і сили, властива чи не всій творчості письменника. Вболіваючи за долю країни, ліричний герой готовий з братами смиренно *«справити тризну», «якщо Вітчизну / втратимо свою?»* [Кремін 2023, с. 176], водночас така позиція – про силу духу автора і переконання в необхідності боротьби. Називаючи її *«гібридною та лукавою»* [Кремін 2023, с. 176], над якою – Бог і Сатана, Д.Кремін констатує її трагічні наслідки, адже від *«крові повен череп Святослава»* [Кремін 2023, с. 176]. Апелюючи до образів батька, на якого йде син, а також братовбивства, про що і в літописній традиції, автор пише про лютого ворога, який *«перейшов между»*. Це і тому, що *«світ – криваве бойовище»*, а *«черепи повзуть до підшош»* [Кремін 2023, с. 176]. З причин того, що зло не покаране *«за кров і зраду проминутих літ»*, розплатою – *«Голодомор і Главосік»*. Втім, на думку автора, війна закінчиться, тому і *«Божий Син прийде, / й Новий Завіт...»* [Кремін 2023, с. 176].

Д. Кремін вкотре наголошує на тому, що не все в житті людини залежить від її долі, ходу подій чи збігу обставин. Про це – чи не в кожній книзі поета. У вірші «Давайте думати про вічне» він вірить, що *«нам інша доля випадає...»*, але припускає, що *«нема за маскою лиця...»* [Кремін 2024, с. 38]. Аналогічне – і в «Поверненні буй-тура», в якому поет гармонійно зіставляє очевидний стан речей і перспективи, долю людини та її призначення, питання гідності та меншовартість: *«Є у свободи вибір – і на смерть ти, / Коли така ця доля занепащена, / Коли встають з могил і кам'яні хрести / Супроти смороду хліва й хлібів здомашнення»* [Кремін 2024, с. 57]. Пізніше автор іронізує над долею сучасника («Голови старі – сухе бадилля») [Кремін 2024, с. 164], називаючи її *«пречистою»*, повінчаною на *«цвинтарній траві»* («На Погулянці, у старому Львові») [Кремін 2024, с. 196], *«екзотичною, мов колібрі»* та *«вбогою»* («Поети помирають молодими...») [Кремін 2024, с. 207], *«присмерковою»* («ANNO DOMINI») [Кремін 2024, с. 208], крихкою *«глаголичною табличкою»* («І не гріх, а досі не відмоглися») [Кремін 2024, с. 268]. Подібне – і в тих поезіях, якими письменник розмірковує над долею, фартом і викликами свого життя («Сільський Декамерон», «Синови на згадку», «Тихе полювання») [Кремін 2024].

Савур-могила як курган пам'яті, а також велич української слави, протягом якого захисники продемонстрували героїзм, незламність і звиягу, понісши, на жаль, великі втрати, – у вірші Д. Кременя «Пропала грамота» [Кремін 2023, с. 157]. Автор навмисно вдається до моделювання кількох сюжетних ліній: з улюбленого однойменного художнього фільму Б. Івченка, почасти заснованому на оповіданні М. Гоголя («Кіно люблю. І Гоголя люблю»). Разом із тим тут – *«чорти», «пророки», «провидці», «знані корчмарі», які «обіли ріки»* [Кремін 2023, с. 157]. Останніх він також називає «новими гетьманами», які так і не стали поводити нації. Хто мається на увазі під відьмою *«на старому димарі»*, а що – під *«секретами січовими»*, зрозуміло, як і те, чому *«І Басаврюк, що од старшини старш, / І яра кров полковника Данила...»* [Кремін 2023, с. 157]. Поет визнає, що пропала не тільки грамота, за якою – втрата нашої історичної пам'яті, гідності, поваги. Тому *«І йде війна там, де Савур-могила...»* [Кремін 2023, с. 157].

Образ загубленого документа – і у вірші «Гетьманщини, Батурина руїни – Писалась так історія сама...», в якому автор постає літописцем нового часу. З сумом, застосовуючи гостросатиричну інвективу, він засвідчує, що *«Коли ж прийшла епоха України, / То з'ясувалось, що її... нема!»*. Непряме звернення до образу людської долі, викриття *«ідеократів», «україновбивць», «ідейних малоросів», «хохлів», які гукають «імперію», насправді – засудження тих лихих «шароварних дурнів», хто, обводячи «знов круг пальця власну тінь», продовжують ностальгувати за тоталітарною епохою з її трагедіями* [Кремін 2023, с. 144]. Також тут – і використання біблійного сюжету про Іуду, помітного в образі «одного» з тих, хто поліг за Україну. Саме він *«приповз володарю до ніг / І похилився на віки до нього. / І ключ подав – од Золотих Воріт...»* [Кремін 2023, с. 144].

Д. Кремін радів розбудові українського війська, декоунізації публічного простору, сприяв утвердженню української мови та культури, ініціював місцеві програми на підтримку книговидання і книгорозповсюдження, підтримував обдаровану молодь. Водночас відчувалося його незадоволення тим, що на зміну «скинутим богам» пропонувалося поставити *«знову ідолів»*, і таких прикладів вистачало не тільки в Миколаєві. Вірш-застереження «На п'єдестали скинутих богів» – про важливість розбудови держави, а не суцільну імітацію процесів, утвердження цінностей, а не зловживання владою, єднання нації, а не політичні сутички між елітами. Як і тоді, на порядку денному часу – безпека громадян, розвиток громад, цілісність країни, в якій продовжують з'являтися «на просторі лугів і берегів», як це визначено оборонною стратегією, «нові траншеї та нові окопи». Поет усвідомлює, що *«ув ідолів – лише фантомний блиск»* [Кремін 2023, с. 158], отже, там жодної суті, а «сяйво непогасної лампади» на могилах українських воїнів – *«не вкрадений могильний обеліск»* [Кремін 2023, с. 158]. Автор, аналізуючи перебіг війни в контексті долі

кожної людини, застерігав від майбутніх помилок і ймовірних втрат, адже «...*Четвертий рік війни і канонади...*» [Кремінь 2023, с. 158].

Осмилюючи плинність життя, тривалість війни і ті наслідки, які вдарили по долі людини, Д. Кремінь з властивою йому манерою комбінувати різні часові площини, історичні постаті та об'єктивні оцінки подій говорить про втрачений час і зниклі можливості для країни. Підтвердженням тому – вірш «На бранному полі», в якому поет, зобразивши повернення додому швидким нічним потягом «Київ – Миколаїв», пише про «зірку на орбіті – / На орбіті цих воєнних літ» [Кремінь 2023, с. 159]. Згадуючи спалені золоті степи, знищені села і міста, вбитих людей, письменник порівнює окупантів з римлянами – галлами, під мечами яких «високі пшениці лягали, / коли збурилась цей кривавий світ» [Кремінь 2023, с. 159]. Як і в «Елегії огненних літ», образ туману – трагічне марево, що огортає сучасну країну та перетворюється на дим пожарищ. Звідти постають «ескадри вічних бід» [Кремінь 2023, с. 159], одна з яких – розстріляна на «чорному Майдані» «Небесна Сотня» Героїв України, які поклали своє життя за майбутнє нації. Письменник згадує різні сторінки російсько-української війни та багатьох незламних воїнів: героїчну оборону Донецького і Луганського аеропортів, окупацію Донецька і Луганська, ракетні обстріли сіл і містечок, отже, «ті форпости нашої землі, / Де колись літали у дорогу / Аж за море сірі журавлі» [Кремінь 2023, с. 159]. Птахи не змінюють своїх маршрутів тисячоліттями, тому поет, як і в ранньому вірші «Журавлі над Карадагом», стежить за нічним журавлиним клином, який повернеться додому після перелітних років війни, з якої «ми ще повернулися не всі» [Кремінь 2023, с. 159]. Цей потяг у «часи несамовиті» та «криваві» везе додому героїв-захисників, та їх, «найкращих у житті», «оркестри стрінуть на пероні, / Сльози наречених і дружин» [Кремінь 2023, с. 159]. В останньому вагоні, як і в потягу, поет на самоті. Він аплодує «тим, / хто повернувся / Зі щитом. А може, на щиті. / Хто в біді не впав і не зігнувся, / Нас таких – немало у житті» [Кремінь 2023, с. 158]. Незважаючи на те, що на пероні чекає «найкраща в світі жінка» – дружина поета, «наче зірка Оріон, одна», замість маршу, що сповіщає про приїзд столичного потяга, вони грають тривожний марш, адже «життя – ціною перемоги. / І по ходу поїзда – війна!» [Кремінь 2023, с. 159].

«Половання на янгола» Д. Кременя з присвятою воїну АТО – серед знакових віршів, яким він узагальнює цикл творів на воєнну тематику. Його поява у 3-му томі «Ті, що пройшли крізь вогонь» (2018) тому підтвердження. Автор, аналізуючи внесок народу України у збереження територіальної цілісності на п'ятому році російсько-української війни, роздумує над увічненням пам'яті полеглих. Візуалізація «монумента із написом «200»» [Кремінь 2023, с. 163], який, вочевидь, поет побачив у незламному Миколаєві, – у створенні сюжетних лі-

ній, груп образів, художньому втіленні задуму. Прототип ліричного героя – його сучасник з бойовим досвідом, який ще вчора зустрівся в центрі рідного міста, а сьогодні він, маючи «концентричну фігурку на серці» [Кремінь 2023, с. 163], – на вічному посту країни, «мов страж», і все це, на жаль, не «міраж». Можливо, він янгол з АТО, але чому, замислюється автор, його ніхто не зустрічає? Ще вчора він був на фронті, «рать громив із окопчика вражу», а сьогодні – «двоє в янгола крил на спині», «чорним янголом крякає крук» [Кремінь 2023, с. 163]. Пригадує автор і авіакатастрофу із малайзійським літаком МН-17, збитим російськими злочинцями 17 липня 2014 року неподалік Торезу Донецької області («чи прилинув із рейсу “ем-ейч”»), і «мить прощання, немов полювання» [Кремінь 2023, с. 163]. Повертаючись додому без рук, але з крилами на білому коні, Д. Кремінь суміщає білий колір життя і чорний – смерті ліричного героя, тому тут «у пречорному трумні вагон. / Погорлі дерева без листя, / Впала тінь на засохлий газон», а «жінка-янгол у чорнім – одна!» [Кремінь 2023, с. 163].

Захисники України – легендарні образи у ліриці Д. Кременя, які постають будівничими майбутнього. Так, аналізуючи стан сучасної сільської шкільної освіти («Школа»), письменник із сумом констатує оптимізацію мережі таких закладів, в одному з яких довелося працювати і йому в роки своєї молодості: «Десятиліття не пройшло, / А як змінилося село, / Хоча незмінні видноколи» [Кремінь 2023, с. 151]. Водночас він впевнений, що Україна відродиться («за шоломом знов еси, / О шолово рідна, княже поле!»), школи працюватимуть, адже поруч – «суворий воїн із АТО», який «ячмінним усом доню коле» [Кремінь 2023, с. 151]. Отже, це означає, що дух свободи і боротьби, незламність громадянського суспільства, віра і сили нації в перемогу – екзистенційна складова чину великої європейської нації.

Висновки. Проаналізувавши цикл віршів Д. Кременя на воєнну тематику, а також його окремі заяви, есе та виступи, констатуємо таке. Письменник, осмилюючи трагедію російсько-української війни, визначивши роль і долю сучасника в житті країни, реагує на глобальні виклики та втрати влучними художніми ілюстраціями, гостросатиричним інвективами та чіткими штрихами до картини світу – концептосфери російсько-української війни. Деталізуючи причорноморський міфопростір, апелюючи до степового Подінців'я та східної Слобожанщини, металогічно осягаючи концепт буття, апелюючи до вічних образів, включаючи біблійні та античні, Д. Кремінь розширює діапазон сприйняття сучасної воєнної лірики з притаманними їй епічним конфліктом, узагальнено-особистісною гостротою почуттів оповідача, його чутилістю та боєм, а також відвертістю та надією на зміни. Перспектива досліджень – у залученні до літературознавчого обігу як маловідомих творів, так і результатів наукових розвідок, присвячених творчості Д. Кременя.

Література

1. Кремень Д. Музи бранного поля *Соборна вулиця*. 2014. № 2. С. 3.
2. Кремень Д. Сива райдуга: книга віршів, есе і роздумів. Упорядники Ольга Кремень, Тарас Кремень. Київ: Ярославів Вал, 2024. 512 с.
3. Кремень Д. Український апокриф. Вибрані та останні твори. Упорядкув. Т. Кременя. Київ: Ваш автограф, 2023. 272 с.
4. Кремень Т. Джерело поезики ранньої творчості Дмитра Кременя (на матеріалі рукопису збірки «Тан блукаючого вогню» 1974 року) *Вересень*. Науково-методичний, інформаційно-освітній журнал. Том 4 № 2–3 (85–86). 2020. С. 187–196.
5. Кремень Т. Історіософські інвективи і ліричне самозанурення у книзі «Танок вогню» Дмитра Кременя. *Вересень*. Науково-методичний, інформаційно-освітній журнал. Спецвипуск. 2023. С. 32–39.
6. Кремень Т., Старовойт Л. Українська Атлантида Дмитра Кременя: дискурс творчості. Миколаїв: Ліон, 2020. 328 с.
7. Ковалів Ю. Поетичні атлантиди Дмитра Кременя. Кремень Д. Український апокриф. Вибрані та останні твори. Упорядкув. Т. Кременя. Київ: Ваш автограф, 2023. С. 4–28.

References

1. Kremin D. (2014) Muzy brannoho polya [Muses of the war field]. *Soborna vulytsya*. № 2. S. 3.
2. Kremin D. (2024) Syva rayduha: knyha virshiv, ese i rozдумiv [Gray rainbow: a book of poems, essays and reflections]. Uporyadnyky Olha Kremin, Taras Kremin. Kyiv: Yaroslaviv Val. 512 s. [in Ukrainian].
3. Kremin D. (2023) Ukrainskyi apokryf. Vybrani ta ostanni tvory [Ukrainian Apocryph. Selected and recent works]. Uporyadkuv. T. Kremin. Kyiv: Vash avtohraf. 272 s. [in Ukrainian].
4. Kremin T. (2020) Dzherelo poetyky rannioi tvorchosti Dmytra Kremenia [The source of poetics of Dmytro Kremin's early work] (na materialii rukopysu zbirky «Tan blukayuchoho vohnyu» 1974 roku). *Veresen*. Naukovo-metodychnyy, informatsiyno-osvitniy zhurnal. Tom 4 № 2–3 (85–86). S. 187–196 [in Ukrainian].
5. Kremin T. (2023) Istoriosofski invektyvy i lirychno samozanurennya u knyzi «Tanok vohnyu» Dmytra Kremenia [Historiosophical invective and lyrical self-immersion in the book “Dance of Fire” by Dmytro Kremin]. *Veresen*. Naukovo-metodychnyy, informatsiyno-osvitniy zhurnal. Spetsvypusk. S. 32–39 [in Ukrainian].
6. Kremin T., Starovoyt L. (2020) Ukrainska Atlantyda Dmytra Kremenia: dyskurs tvorchosti [Dmytro Kremin's Ukrainian Atlantis: a discourse of creativity]. Mykolaiv: Ilion. 328 s. [in Ukrainian].
7. Kovaliv Yu. (2023) Poetychni atlantydy Dmytra Kremenia [Dmytro Kremin's Poetic Atlantis]. Kremin D. Ukrainskyi apokryf. Vybrani ta ostanni tvory. Uporyadkuv. T. Kremenia. Kyiv: Vash avtohraf. S. 4–28 [in Ukrainian].

THE CONCEPTOSPHERE OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR IN THE POETRY OF DMYTRO KREMIN

Abstract. The literary article analyzes the war lyrics of the famous Ukrainian poet, Shevchenko Laureate D. Kremin, written in the last years of his life. With the occupation of Crimea, parts of Donetsk region and Luhansk region, during numerous attempts to capture certain regions of the south and east of Ukraine, D. Kremin, living in Mykolaiv region, with an active civic position, open statements and speeches, poetic selections in Ukraine and abroad significantly revived public and political life, encouraging citizens to unite, resist and fight against Russian criminals. His impeccable authority as the Head of the NSPU regional organization, honorary professor of several universities, editor of the "Soborna vulytsia" journal, speeches at the Mykolaiv Euromaidan in 2013–2014, appeals at the Unity March in March 2014, initiatives to collect humanitarian aid for combat units, who were the first to go to defend Ukraine, are among the unforgettable pages of the writer's biography. Despite the fact that some poems were published in historical and biographical publications on the topic of the Russian-Ukrainian war, such as: "Moments of War" (2016), "Roads of War" (2017), "Those Who Passed Through The Fire" (2018), the collection "Violin From That Shore" (2016), individual selections of those years, only with the publication of the selected books "Ukrainian Apocrypha" (2023) and "Grey Rainbow" (2024) managed to collect into a conditional cycle everything that forms the basis of works on military theme. These are separate journalistic speeches and statements, essays, and poems too. According to classical poetic forms, D. Kremin formed large-scale horizons of intellectual understanding, historiosophical understanding and internal perception of the Russian-Ukrainian war in the context of world history and Ukraine in particular. Having expanded the chronicle landscape of the Ukrainian nation, comprehending the role and fate of the contemporary in the life of the country, the poet responds to global challenges and terrible losses with apt artistic illustrations to the author's world model – conceptsphere of the war. Detailing the Black Sea mythospace, appealing to the steppe Podincivia and Eastern Slobozhanshchyna, metalogically grasping the concept of being, appealing to eternal images, including biblical and ancient ones, as well as recreating visions of his life, D. Kremin expands the range of perception of modern war lyrics with their inherent epic conflict, generalized-personal acuteness of the narrator's feelings, his sensitivity and pain, as well as openness and hope for change.

Keywords: Dmytro Kremin, epic conflict, invective, self-immersion, generalized-personal sense, space-time, meditateness, concept; war lyrics.

© Кремень Т., 2024 р.

Тарас Кремень – кандидат філологічних наук, доцент, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна; kremintaras@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-7900-7066>

Taras Kremin – Candidate of Philology, Associate Professor of Mykolaiv National Agrarian University, Mykolaiv, Ukraine; kremintaras@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-7900-7066>